

öppen för kvinnor ur samhällets elit, kom frimureriet också under 1800-talet att fortsatt vara en exklusivt manlig arena. Istället för att problematisera den manliga exklusiviteten gör sig Ullgren återigen till försvarstalarare för frimurarna. I slutkapitlet skriver han att ”ur historisk synvinkel är det emellertid viktigt att framhålla att frimurarnas välgörenhetsinsatser aldrig gjort någon åtskillnad mellan män och kvinnor”.

Ett mer självständigt och intressant perspektiv antyds när författaren skriver om synen på kvinnan i frimuraren Ludvig Ahlbergs hymner *Qvinnan* och *Det täcka könet*. Här är han inne på att kvinnorna i frimurarsångerna på olika sätt var spegelbilder av förtjänster som frimurarna själva hyllade. Detta skulle med fördel ha kunnat utvecklas till ett eget kapitel om maskulinitet och femininitet inom frimureriet.

Ett särskilt kapitel har avsatts för frimurarna inom folktron. I sin genomgång av uppteckningar från landets olika folkklivsarkiv kan författaren se olika återkommande teman, såsom frimurarnas övernaturliga egenskaper, deras törst efter människoblod och offer av människokött till hundturken. Flera spännande exempel ges in extenso, men någon djupare analys följer inte. Detta är lite synd, för en sådan analys skulle kunnat ligga till grund för det nästkommande kapitlet om pressens syn på frimurare.

Bokens avslutande kapitel heter ”Svenska biskopar dricker blod”. Här gör Ullgren en genomgång av debatten kring det svenska frimureriet på 1980-talet. Den uppstod i svallvågorna av en mängd avslöjanden om den italienska frimurarlogen *Propaganda Due*, även kallad P2. I denna loge var hundratals män ur landets elit medlemmar. Här återfanns såväl parlamentsledamöter, domare och generaler som bankirer och industrimän. Svenska journalister med Jan Guillou och Göran Skytte i spetsen började nu granska den svenska frimurarorden. Ullgren gör en bra genomgång och sammanfattning av debatten, men hemfaller tyvärr åt att än en gång göra sig till talesman för frimureriets försvar. I denna anda avfärdas t.ex. Göran Skyttes artiklar som ”lösa spekulationer”.

Att skriva populärvetenskapligt innebär inte att man måste värja sig för att använda teoretiska perspektiv. Bra populärvetenskap kännetecknas snarare av att den tillgängliggör vetenskapliga resultat för en bred publik. Ett sätt som kunnat ge berättelsen om frimurarna en analytisk sälta hade varit att använda ett perspektiv där organisationen diskuterades i termer av socialt kapital och sociala nätverk. Det finns flera passager i texten som

med fördel skulle kunna sättas in i en sådan förståelse-ram. I avsnittet om 1800-talet skriver Ullgren bl.a. att frimurarnas hus i landsorten fungerade ”som magneter på uppåtsträvande borgare, eller personer som snabbt ville få tillgång till ett lokalt och regionalt kontaktnät”.

Ett annan intressant ansats, som dessutom skulle frigöra författaren från en historieskrivning som syftar till att skriva ”wie es eigentlich gewesen”, skulle vara att ta utgångspunkt i de populärkulturella fantasierna. Istället för att försöka falsifiera myterna i folktron och massmedia skulle dessa kunna användas för att synliggöra människors rädslor och drömmar.

Peter Ullgrens bok *Hemligheternas brödraskap – Om de svenska frimurarnas historia* är en intressant bok för den som vill veta mer om personerna bakom det svenska frimureriets historia. Boken har i många avseenden också ett stort underhållningsvärde med spännande berättelser av olika sanningshalt. Förhoppningsvis kommer boken att inspirera andra att söka svar på de frågor som de ännu finner vara obesvarade.

Johan A. Lundin, Malmö

Birgitta Roeck Hansen: *Bönder och ståndspersoner. Ågare och brukare av skattegårdar i Färentuna härad 1718–1795*. Nordic Academic Press, Lund 2010. 168 s., ill. English abstract. ISBN 978-91-85509-47-8.

Kulturgeografen Birgitta Roeck Hansen har presenterat en agrarhistorisk undersökning av Färentuna härad på Mälardalen väster om Stockholm under 1700-talet. Häradet består av åtta socknar. Utgångspunkten för studien är den markanta övergången inom jordbruket under tidigt 1700-tal från jord ägd av kronan till jord köpt av ståndspersoner eller bönder. Denna process när kronans jord såldes ut går under benämningen skatteköp. Det rör sig om en kraftig privatisering av jordägandet som staten gav möjlighet till i anslutning till kriget och de stora krigsförlusterna under det tidiga 1700-talet. Staten behövde pengar till krigföringen och till landets nyuppbyggnad efter krigsåren. Tanken var att jordens skötsel och avkastning skulle förbättras genom denna försäljning och det skulle även främja statens skatteintäkter. Författaren följer utvecklingen av skatteköpen 1718–1795 och jämför hela tiden ståndspersoners jordinnehav med böndernas. Ståndspersonerna utgjordes i första hand av statliga ämbetsmän. Källmaterialet för undersökningen utgörs av kronans jordeböcker, skat-

teköpshandlingar, lantmäteriakter, mantalslängder och kyrkböcker.

De flesta skatteköpen ägde rum 1718–1721, dvs. åren närmast efter Karl XII:s död. Under dessa fyra år såldes tillsammans 74 gårdar mot endast 35 gårdar under tiden fram till 1795, varav bara två 1767–1795. I skatteköpshandlingarna kan man följa hela processen med budgivning fram till dess att köpet genomfördes. Ståndspersonerna köpte då mer jord än bönderna. Bland ståndspersonerna stod några kvinnor som ägare. De var då oftast änkor. Av skatteköpen år 1718 gick femton till ståndspersoner och två till bönder. Vid budgivningen fanns tjugoen ståndspersoner och tre bönder. Att bönderna kunde ha svårt att hävda sig i konkurrensen märks år 1721. Då var det elva ståndspersoner och lika många bönder som deltog i budgivningen, men av de slutgiltiga köpen gick åtta till ståndspersoner och tre till bönder. Bönderna var i första hand intresserade av att köpa den kronogård som de arrenderade. Ståndspersonerna bosatte sig i omkring hälften av fallen i de socknar där de köpte jord och den kom att brukas av anställt tjänstefolk. För att studera hur socialt integrerade dessa ståndspersoner blev i sina nya socknar har författaren studerat hur ofta de uppträdde som dopvittnen åt bönders barn. Frekvensen minskade ju längre fram man kommer på 1700-talet. Författaren anlägger ett klart mikrohistoriskt perspektiv genom att hon noggrant försöker analysera de enskilda köparna som individer. Detta har i många fall varit möjligt i fråga om ståndspersonerna. Bönderna nämns däremot bara med för- och efternamn och de kan därför inte undersökas på samma ingående sätt på individplanet.

Med hjälp av kartor har författaren velat studera de brukningssystem som förekom. Solskifte med tegindelad odlingsmark var det vanliga i början av 1700-talet. Tvåsådesodling dominerade. Det betyder att den ena delen av åkermarken var besädd medan den andra delen låg i träda. Lantbrukets utveckling under 1700-talet märks genom att åkermarken med spannmålsodling till en viss del ökade på den höproducerande ängsmarkens bekostnad. Spannmål fick en alltmer central roll som skattepersedel jämfört med smöret.

Författaren har också visat på idéer om förbättrad jordbruksproduktion som förekom under 1700-talet. Prästen Jacob Serenius gav år 1727 ut en bok där han pläderar för idéer om modernt jordbruk som börjat förekomma i England vid den tiden. Roeck Hansen har dock i sitt källmaterial inte funnit någon påverkan från de nya idéerna i Färentuna härad. Däremot före-

kom det att ståndspersoners gårdar slogs samman till större enheter.

Den första statliga förordningen om storskifte 1749 hade också som syfte att förbättra jordbruksproduktionen. Avsikten var att bryta upp det gamla tegskiftet och lägga samman det splittrade ägandet ute på åkrarna till större skiften. Storskiftet fick viss betydelse på gårdar tillhörande ståndspersoner medan den tidigare ägosplittningen blev kvar på böndernas ägor i Färentuna härad.

Jämsides med en tilltagande koncentration av ägor för ståndspersonernas del förekom det en ökande hemmansklyvning bland bönderna under senare delen av 1700-talet. En statlig förordning 1747 upphävde förbudet att klyva ett hemman till att bli mindre än en fjärdedel. Målet var att fler människor skulle få möjlighet att försörja sig genom att odla jord. Dessa hemmansklyvningar skedde i stor utsträckning i samband med arvsskiften. 1719 ägde en bonde i genomsnitt en gård medan det vid 1700-talets slut fanns 115 bönder som delade på 41 gårdar. Den tilltagande hemmansklyvningen bidrog i själva verket till att det blev allt svårare för ägarna att försörja sig på jordbruket. Skillnaden mellan ståndspersoner och bönder i fråga om storleken av jordinnehavet tilltog alltså ju längre fram på 1700-talet man kom. Ståndspersonerna kunde producera för avsalu medan bönderna knappast hade något överskott att avyttra utan levde enligt självhushållets principer.

Denna bok har ett kulturhistoriskt intresse genom att den vill spegla jordbrukets utveckling inom en utvald lokal region under nästan ett helt århundrade. Det är en processtudie över lång tid där de sociala skillnaderna i fråga om jordäggande och dess förändringar, i detta fall från kronojord till skattejord, står i centrum. Praxis på lokal nivå utgör fokus men förhållandena där relateras också till lagstiftning, ekonomi och idéer på en nationell nivå.

*Anders Gustavsson, Oslo*

Therese Nordlund Edvinsson: *Broderskap i näringslivet. En studie om homosocialitet i Kung Orres Jaktklubb 1890–1960*. Sekel Bokförlag, Lund 2010. 256 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-55-7.

Syftet med Therese Nordlund Edvinssons studie *Broderskap i näringslivet. En studie om homosocialitet i Kung Orres Jaktklubb 1890–1960*, är att ”undersöka hur broderskap konstruerades och reproducerades inom